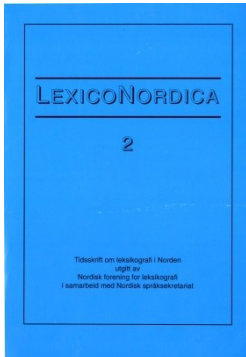

LexicoNordica

Forfatter:	Sölve Ohlander [Le mot juste? Några tankark ring ”världens första produktionslexikon”]	
Anmeldt værk:	<i>Longman Language Activator – The World’s First Production Dictionary</i> . Longman, 1993.	
Kilde:	LexicoNordica 2, 1995, s. 237-259	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sölve Ohlander

Le mot juste? Några tankar kring "världens första produktionslexikon"

Longman Language Activator – The World's First Production Dictionary 1993. Editorial Director: Della Summers. Longman.

This review article is focused on certain general issues arising in connection with the lexicographically innovative *Longman Language Activator* (1993). Since it proclaims itself "the world's first production dictionary", designed to help intermediate and advanced learners of English to go "from ideas to words", the relationship between "encoding" and "decoding" is of particular interest, especially with regard to different types of dictionaries. The semantic/conceptual basis of the *Activator* – its classification of word meanings into some thousand "Key Words" (core concepts) under which individual words and phrases are grouped – is discussed and related to other semantically sorted dictionaries, certain limitations and problems being noted. It is argued that neither the semantic grouping nor the various types of non-semantic information provided (grammatical, sociolinguistic, collocational, etc.) are unique to the *Activator*. In fact, it may be regarded as an eminently useful – and on the whole user-friendly – hybrid between monolingual learners' dictionaries and synonym dictionaries or thesauruses. Its grouping of words and phrases into semantic fields should be conducive to increased coherence in vocabulary learning. Among its further strong points is the inclusion of a variety of expressions characteristic of informal spoken English.

Inledning

Betrakta följande uttalanden:

The present Work is intended to supply, with respect to the English language, a desideratum hitherto unsupplied in any language; namely, a collection of the words it contains..., arranged, not in alphabetical order as they are in a Dictionary, but according to the *ideas* which they express.

The *Longman Language Activator* is a dictionary of *ideas* and how to express them in English.

Mellan dessa citat ligger en tidsrymd på drygt 140 år. Det första är Peter Mark Rogets öppningsrader i den första upplagan, 1852, av hans sedermera berömda *Thesaurus of English Words and Phrases* (Roget 1987:xviii). Det andra är huvudredaktören Della Summers första mening i hennes "Introduction" (s. F8) till *Longman Language Activator*, utgiven 1993. Båda citaten kan sägas ge uttryck åt ett slags evig lexikografisk dröm: att med betydelser, begrepp eller "idéer" som utgångspunkt klargöra med vilka språkliga medel (ord, fraser) de kan

uttryckas, dvs. från betydelse till ord i stället för från ord till betydelse. Både Rogets *Thesaurus* och *Longman Language Activator* är således inriktade mot språkets produktionssida, mot "encoding" snarare än "decoding".

I Rogets fall är det infödda engelsktalare som är den avsedda målgruppen. Hans bok syftar till att medvetandegöra dess användare om vikten av ett stort och varierat ordförråd avpassat till olika betydelser och sammanhang – och att hjälpa honom finna rätt ord i rätt sammanhang: "The idea being given, to find the word, or words, by which that idea may be most fitly and aptly expressed" (Roget 1987: xviii). *Activator* riktar sig i stället till icke-infödda engelskstuderande. Huvudsyftet är dock detsamma, om än formulerat i en senare tids språkdräkt av Geoffrey Leech (s. F12) i en av de halvdussinets "essays" av olika författare som introducerar lexikonet:¹ "it aims to meet the criterion of specifying *communicative appropriateness* – giving explicit information to enable the speaker or writer to pick out one word as being more appropriate than others." Att förse engelskstuderande med sådan "explicit information" är naturligtvis motiverat. För Roget tedde sig saken annorlunda. Han såg ingen anledning att upplysa om skillnader i betydelse eller användning mellan olika ord inom samma grundbegrepp eller semantiska fält, t.ex. mellan *strength*, *power* och *force*. Den infödde talarens sinne för ordens valörer, hans förvärvade språkkänsla, visar vägen: "an instinctive tact will rarely fail to lead him to the proper choice" (Roget 1987: xix). Rogets syfte var att utveckla och förädla denna *Sprachgefühl*.

Som framgår av det inledande citatet såg Roget sin *Thesaurus*, med dess semantiska sorteringsprincip, som en lexikografisk innovation. Motsvarande tycks gälla *Activator* – åtminstone att döma av alla de positiva omdömen som står att läsa i början av boken: "a new type of dictionary", "a major departure from...the traditional role of the dictionary" (Summers, s. F8); "a new concept in dictionary-making", "an important step forward in modern English lexicography" (Leech, s. F12, F14); "a new concept in vocabulary reference books – a production dictionary in the fullest sense" (Philip Scholfield, s. F17); "a genuine *production dictionary*" (Albrecht Neubert, s. F25). I ett kort förord omnämner Randolph Quirk lexikonet som "a radically different type of dictionary"; på pärmens baksida säger han följande: "This is the book the world has been waiting for."

Inför en sådan kanonad är det lätt att bli förstummad: Har manne lexikografens dröm nu gått i uppfyllelse? Eller kanske blir man missnöjaktig. I den knivskarpa konkurrensen på den engelskspråkiga lexikonmarknaden – inte minst när det gäller "learners' dictionaries", dit

¹ Dessa korta "essays" är förvånansvärt illa korrekturlästa. Förutom saker som *meaning-related* (s. F9) och *an expressions* (s. F22) lanseras också den lätt bisarra pluralformen *thesaurusi* (s. F17).

Activator kan räknas – tillhör det numera normal marknadsföring att slå så hårt som möjligt på alla tillgängliga trummor.² Bortsett från all denna "hype" framstår *Activator* som ett intressant lexikografiskt projekt som väcker till liv en rad centrala frågor. I det följande avser jag att, med utgångspunkt i *Activator*, diskutera några av dessa spörsmål, med tonvikten lagd på principiella aspekter snarare än enskildheter på detaljnivå. Även förhållandet – likheter och skillnader – mellan *Activator* och andra lexikon kommer att beröras.

Longman Language Activator: en kort presentation

Den grundläggande indelningen i *Activator* (c. 1600 sidor) är semantisk och utgörs av drygt tusen "Key Words", dvs. nyckelbegrepp som CAREFUL och PUSH. Dessa är de primära uppslagsorden. De är i sin tur uppdelade i ett antal semantiska underavdelningar där enskilda ord och fraser (t.ex. *thorough, take care; shove, give a prod*) står uppställda, med definitioner och tillhörande exempel. Förutom betydelseinformation ges olika typer av grammatiska, pragmatiska och sociolingvistiska upplysningar om hur de enskilda orden och uttrycken används, liksom även information om kollokationer och idiom. Parallellt med den semantiska sorteringsgrunden är lexikonet alfabetiskt uppställt. *Activator* bygger på en korpus på 30 miljoner ord skriven text samt en talspråkskorpus på 10 miljoner ord, "the first large-scale corpus of truly natural spontaneous speech" (Summers, s. F8).³

Produktion, "encoding", "decoding"

Som redan betonats är *Activator*, liksom Rogets *Thesaurus*, avsett som hjälpmedel vid *produktion* av engelska, dvs. att klä "idéer" i engelsk språkdräkt. Lexikonet har också undertiteln "The World's First Production Dictionary". I de inledande avsnitten betonas på ett flertal ställen skillnaden mellan *Activator* och mer konventionella lexikon. Syftet med *Activator* är att hjälpa "intermediate to advanced students produce language, in other words, to *encode* their ideas"; traditionellt

² Jfr t.ex. baksidestexten till *COBUILD* (1987) där detta lexikon sägs vara "the single most valuable reference book available to students and teachers of English." I samma anda (baksidestexten till det nyutkomna *Cambridge International Dictionary of English*, 1995): "CIDE gives today's users of English unrivalled access to the English they need."

³ Som jämförelse – och illustration till den snabba utvecklingen inom korpusområdet – kan nämnas att *COBUILD* (1995) bygger på en korpus (The Bank of English) på över 200 miljoner ord, "ten times the corpus made for the original dictionary", dvs. *COBUILD* (1987). Denna enorma korpus inkluderar 15 miljoner ord "informally recorded conversations" (*COBUILD* 1995:ix).

har lexikon i stället mest använts "to *decode* the meaning of unknown words" (Summers, s. F8). Leech (s. F12) ger uttryck åt liknande tankar: "...previous dictionaries have almost inevitably suffered from a bias towards the needs of the passive user of the language – the reader, or listener – rather than the active user, who wishes to speak or write in that language." Scholfield (s. F17) formulerar "the vocabulary production problem" på följande sätt: "intermediate and advanced learners...need to be able to choose appropriate words or phrases, and have guidance on how to use them, starting from their meaning rather than their form."

Den starka tonvikten på "encoding" – produktion, aktiv ordanvändning – i *Activator* aktualiserar frågan vilka slags kunskaper man behöver ha om ett ord för att kunna producera det i olika sammanhang. Aitchison (1987:34) ger följande svar: "At the very least, humans must know three things about a word in order to be able to use it: its meaning, its role in a sentence (whether it is a verb or a noun, for example) and what it sounds like." Denna formulering kan ses som ett slags minispecificering av ord som kombinationer av semantiska, syntaktiska och fonologiska egenskaper, vilka samtliga måste behärras vid språklig produktion. Ytterligare specificeringar och konkretiseringar kan och måste naturligtvis göras för att man skall få en fylligare bild av de komponenter som ingår i begreppet "att kunna ett ord". Carter (1987:187) tar bl.a. upp följande aspekter: känsla för ordets relativa frekvens i tal och skrift, dess syntaktiska konstruktionsramar, dess förhållande till andra ord i språket, dess stilistiska, pragmatiska och textlingvistiska egenskaper, dess kollokationsmönster.⁴ Det är lätt att hålla med om att dessa och en del andra saker ingår i aktiv, produktiv ordkunskap. Som vi skall se strävar också *Activator* efter att ge systematiska upplysningar om sådant. Men är *Activator* det första lexikon som konsekvent vill förmedla sådana "produktionskunskaper" till inlärare av ett främmande språk? Nej, knappast.

I själva verket kan det sägas vara typiskt för så gott som alla "learners' dictionaries", för olika språk, att de medvetet syftar till att ge sådan semantisk, grammatisk, stilistisk och annan information som gör det möjligt för språkinläraren att använda uppslagsorden i egen produktion, dvs. för "encoding" snarare än enbart "decoding". Detta var t.ex. tanken bakom alla de "verb patterns" som A. S. Hornby gav upplysningar om redan i första upplagan (1948) av sitt pionjärarbete,

⁴ Carter (1987:187) nämner också ords förhållande till "related words in an L1", däremot ingenting om ords uttal. Han diskuterar också (s. 157f.) skillnader mellan det mentala lexikonet i ett förstaspråk och ett andraspråk, särskilt implikationer för vokabulärläring. Skillnaderna mellan människans mentala lexikon och ett vanligt lexikon i bokform diskuteras av Aitchison (1987:10f).

The Advanced Learner's Dictionary of Current English. (ALDCE).⁵ I sitt förord till andra upplagan (1963:vi) betonar Hornby också produktionsaspekten ("...help in the composition of English..."). Under årens lopp, i takt med intresseförskjutningar inom lingvistik och språkpedagogik, har fler och fler typer av information matats in i "learners' dictionaries", allt för att öka deras användbarhet som just produktionslexikon. Fyra decennier efter första upplagan av ALDCE ger Della Summers ("General Introduction", s. F8) följande karaktäristik av den andra upplagan (1987) av *Longman Dictionary of Contemporary English* (LDOCE): "it is...a vocabulary resource book, giving information on the grammar, collocations, and stylistic and situational appropriacy of words that will help students understand new vocabulary sufficiently well for them to produce the words correctly in speech or writing." Att denna formulering starkt påminner om Summers beskrivning av *Activator* (jfr ovan) behöver knappast påpekas; LDOCE (1987) är tydligen också avsett som ett produktionslexikon. Även det konkurrerande *Collins COBUILD English Language Dictionary* (COBUILD 1987) betonar produktionsaspekten. Det beskrivs i John Sinclairs inledning (1987:xv) som ett lexikon "for people who want to use modern English. It offers more, and more accurate information on the way modern English is used than any previous dictionary." Liksom LDOCE (1987) och *Activator* ger det upplysningar inte bara om ordens betydelser utan också om hur de används – grammatiskt, stilistiskt/sociolingvistiskt, pragmatiskt, etc.

Man kan således dra slutsatsen att *Activator* inte har något monopol på sådan information av delvis icke-semantisk natur som ingår i ett ords "produktionsprofil". Sådana upplysningar har sedan länge förmedlats av olika "learners' dictionaries", utan att de därför skulle kunna beskrivas som renodlade produktionslexikon. I stället kan man se lexikon som LDOCE (1987) eller COBUILD (1987) som exempel på vad Atkins (1985:15) avser med termen "dictionary of communication (comprehension and production of L2)". I ett sådant perspektiv kan det vara rimligt att betrakta *Activator* som mer konsekvent orienterat mot produktion, "encoding", än de mer traditionella "learners' dictionaries" som det trots allt företer en hel del likheter med.⁶

Innan vi går in på den principiella skillnaden mellan *Activator* och "learners' dictionaries" kan det vara motiverat att något dröja vid förhållandet mellan "decoding" och "encoding" i fråga om ordkunskap.

⁵ Upplagan från 1948 hade titeln *A Learner's Dictionary of Current English*, i sin tur ett omtryck av ett lexikon från 1942, betitlat *Idiomatic and Syntactic English Dictionary*. Se ALDCE (1963:v).

⁶ För diskussion kring "learners' dictionaries", särskilt i förhållande till andra typer av lexikon, se Jackson (1988:174f.), där inriktningen mot "encoding" framhålls som ett utmärkande drag för just "learners' dictionaries". Jämför också Atkins (1985), Kirkpatrick (1985) och Lamy (1985).

På flera ställen i de inledande uppsatserna i *Activator* görs en mycket skarp skillnad mellan dessa begrepp (jfr citat ovan), i regel kopplad till skillnader i uppläggning och användning av *Activator* och mer konventionella lexikon, tvåspråkiga eller enspråkiga: "Dictionaries of the traditional kind...help you when you *decode* a message" (Y. Ikegami, s. F20); "Conventional dictionaries are mainly for passive understanders" (Neubert, s. F24). Enligt detta synsätt tycks det finnas vattentäta skott mellan passiv eller receptiv "decoding", den traditionella lexikonanvändningen, och den typ av aktiv, produktiv "encoding" som *Activator* säger sig syfta till. En sådan uppfattning om en närmast total boskillnad mellan "decoding" och "encoding" förefaller dock diskutabel. Den grundläggande frågan gäller i vad mån kunskap om ett ords betydelse kan tänkas ha något slags förutsägbar relation till hur ordet används. Om jag "bara" vet ett ords betydelse via "decoding", är jag då automatiskt mer eller mindre oförmögen att själv producera ordet? Frågan har många dimensioner och kräver naturligtvis en mycket mer omfattande diskussion än som kan ges här. Några synpunkter kan dock vara på sin plats.

Det är en trivial sanning att det inte finns någon ett-till-ett-överensstämmelse mellan två språks ordförråd; om så inte vore fallet, skulle översättning mellan två språk inte utgöra något problem. Härav följer dock inte att det *aldrig* skulle finnas fall av god överensstämmelse mellan enskilda ord i olika språk. I själva verket kan det finnas mängder av sådana fall, t.ex. mellan engelska och svenska. Om jag genom ett tvåspråkigt lexikon får reda på att eng. *lion* motsvaras av sv. *lejon*, eng. *sleep* av sv. *sovasömn*, eng. *tired* av sv. *trött* – exemplen kan lätt mångfaldigas – så får jag mer eller mindre automatiskt, via betydelsen (det svenska ordet) och kunskap om världen, en mycket god indikation om dessa ords användning i engelskan utöver de kontexter där jag först träffade på orden. Det kan gälla både relativt vanliga ord, som de ovan exemplifierade, eller mer specialiserad vokabulär, som t.ex. eng. *amplifier* - sv. *förstärkare*, eng. *trilingual* - sv. *trespråkig*. I sådana fall finns det således ett mycket nära samband mellan passiv "decoding" och aktiv "encoding". Betydelsen ger i sig en betydande potential för "encoding", särskilt om det inte heller i fråga om ordens grammatiska, stilistiska eller andra egenskaper (t.ex. beträffande kollokationer) finns viktiga olikheter mellan orden i de båda språken. Denna potential varierar självfallet från fall till fall, liksom mellan olika språk i individuella fall: vad som är en oproblematiske relation mellan motsvarande ord i engelskan och svenskan behöver inte vara det mellan engelska och tyska, engelska och kinesiska etc. Den produktiva potentialen via "decoding" blir givetvis mer begränsad om t.ex. ett svenskt ord motsvaras av mer än ett engelskt ord, som sv. *klocka* i förhållande till engelsk *clock* och *watch*, eller om det föreligger grammatiska eller stilistiska användningsskillnader mellan orden i de olika språken.

Sammanfattningsvis kan man säga att ett ords betydelse utgör det första nödvändiga steget mot en adekvat användning av ordet. I många fall, dock långt ifrån alla, är detta nödvändiga steg också tillräckligt för "encoding". Det är med andra ord en avsevärd förenkling att påstå, generellt, att det vid ordinlärning och ordanvändning inte skulle finnas något väsentligt samband mellan "decoding" och "encoding". Att dessa begrepp i sig står för olika slags mentala aktiviteter är en annan sak. Mycket av det som lärts in som "passiv" eller "receptiv" ordkunskap, via "decoding", kommer också till användning i produktion. Detta motsägs inte av det välkända faktum att en persons aktiva ordförråd är mindre än det passiva.⁷

Detta innebär att även andra typer av lexikon än *Activator* kan göra anspråk på att, i varierande grad, vara produktionsinriktade. Därför är det en överdrift att som Neubert påstå (s. F24) att *Activator* "encodes whereas other dictionaries only decode." Det är snarare en fråga om gradskillnader än om en artskillnad. Som resonemanget ovan försökt visa har även "learners' dictionaries" en mycket tydlig inriktning mot produktion. I lägre grad kan detta också sägas gälla många tvåspråkiga lexikon, en lexikontyp som ofta betraktats med viss, ofta berättigad skepsis i språkinlärningssammanhang, särskilt på högre nivåer.⁸ Samtidigt är det väl känt att språkstuderande på så gott som alla nivåer med förkärlek använder just tvåspråkiga lexikon, för både "decoding" och "encoding". Ett skäl kan vara att sådana lexikon, trots uppenbara begränsningar, genom sina upplysningar om ordbetydelser och översättningsekvivalenter i många fall faktiskt kan ge – implicit, i enlighet med resonemanget ovan – en användbar plattform även för produktion. Som betonats här är olika delar av ordförrådet olika lämpade för detta. Att enbart förlita sig på enspråkiga lexikon av konventionell slag räcker inte långt för mer avancerad språkproduktion.⁹

Begrepp som grund: från idéer till ord

I begreppet "encoding" ligger att man går från "idéer" eller betydelser till de ord eller fraser som dessa kan uttryckas med. Detta är också grundtanken, själva kärnan, i *Activator*. Lexikonet är följaktligen semantiskt sorterat. Dock finns här ett problem av klassisk art. I ett lexikon, till skillnad från den mänskliga hjärnan, kan idéer eller betydelser göras åtkomliga för "encoding" endast i form av språkspeci-

⁷ Beträffande förhållandet och skillnaden mellan aktivt och passivt ordförråd, se t.ex. Carter (1987:169f.)

⁸ Jfr t.ex. följande uttalande av Scholfield i *Activator* (s. F17): "...such works are rarely foolproof for finding words successfully much beyond those for common animals, objects etc. that have straightforward translation equivalents."

⁹ En utförlig diskussion om lexikonanvändning finns i Jackson (1988:192f); jfr även Carter (1987:127f.)

fika uppslagsord – vi kan här bortse från olika slags bildlexikon av begränsad semantisk räckvidd. Det finns inte något språkneutralt "mentalese" att tillgå som på ett mer direkt sätt skulle kunna förse oss med representationer för allehanda begrepp och idéer. Idealiskt sett skulle ett produktionslexikon gå direkt från idé, i form av något slags "mentalese", till ord. Att *Activator* inte i detta avseende, lika lite som något annat lexikon, motsvarar kravet på vad som skulle kunna kallas ett psykologiskt realistiskt produktionslexikon är uppenbart och inte avsett som kritik.

Faktum kvarstår emellertid att det som *Activator* menar med att gå "from ideas to words" i själva verket innebär att man, precis som i alla andra lexikon, går från ord till ord, dvs. från ett sortiment uppslagsord, eller nyckelbegrepp ("Key Words"), till ett sortiment andra ord, t.ex. från FAITHFUL till *loyal*. Eftersom ord i motsats till idéer uttrycks medelst ljud eller bokstäver – hur stavas en idé? – gör sig alfabetet obönhörligen påmint. Trots sin semantiska sortering undslipper inte heller *Activator* den lexikografins förbannelse som ibland kallas alfabetets tyranni. Grunden för lexikonet är visserligen de nyckelbegrepp ("Key Words") som leder vidare till individuella ord. Dessa semantiska nyckelbegrepp är dock uppställda i bokstavsordning. Detta gäller även alla de individuella ord som är sorterade under de olika nyckelbegreppen. Man kan således finna information om ett ord på två olika sätt: antingen genom att slå upp det nyckelbegrepp (t.ex. FAITHFUL) där man tror att det aktuella ordet hör hemma; eller genom att direkt slå upp själva det ord man söker (t.ex. *loyal*) i den löpande alfabetiska uppställningen, där man hänvisas till det aktuella överordnade nyckelbegreppet (FAITHFUL). Detta arangemang gör det förhållandevis lätt att hitta det ord man söker under dess nyckelbegrepp. En minst lika viktig funktion är att man genom att slå upp ett nyckelbegrepp kan få reda på ord man inte förut kände till, som *staunch* eller *allegiance* under FAITHFUL, av givet intresse för ordinläring.

Activator utgör således – liksom för övrigt de flesta synonymlexikon – ett slags kompromiss mellan semantisk och alfabetisk sortering. Med Leechs ord (s. F13): "the tyrannous alphabet is not defeated, but tamed..."; Scholfield (s. F17) talar om "a unique synthesis of meaning-based and alphabetical organization...".¹⁰ Låt oss nu titta lite närmare på nyckelbegreppen i *Activator*.

Enligt Paul Meara (s. F16) behandlar *Activator* "23,000 word- and phrase meanings."¹¹ Dessa betydelser är sorterade under 1052 nyckel-

¹⁰ Jackson (1988:209f.) diskuterar nackdelarna med och alternativ till alfabetiskt ordnade lexikon.

¹¹ Denna uppgift ges inte någon annanstans i lexikonet, ej heller hur många olika ord och fraser dessa betydelser uttrycks genom. Lexikon brukar annars vara angelägna att tala om hur många enheter (ord, betydelser) som de omfattar. Är orsaken till denna tystlåtenhet måhända att siffran 23 000 ser alltför blygsam ut i jämförelse med sifferuppgifter av annat slag i icke jämförbara lexikon? Jfr t.ex. *LDOCE* (1987): "56,000

begrepp, vilka kan se ut på en mängd olika sätt. De kan bestå av ett enda ord: AGE, CARRY, EARLY, ABOUT, NEVER, WHERE, BUT, YES. Som framgår av exemplen kan nyckelbegreppen representeras av ord med olika ordklassstillhörighet, även om de öppna ordklasserna av naturliga skäl dominerar. De kan också uttryckas med hjälp av en fras: BAD BEHAVIOUR OR ACTIONS, TALL PERSON, DON'T LIKE, STAY WITH SB IN A HOTEL ETC. I många fall rör det sig om nyckelbegrepp där själva nyckelordet är flertydigt. En lösning är att ge ett synonympar för att klargöra vilken *betydelse* det är fråga om: JOB/TASK kontrasterar mot JOB/WORK, OLD/NOT NEW mot OLD/NOT YOUNG, CONTINUE/NOT STOP mot CONTINUE/START AGAIN. Denna typ av semantisk precisering används även i andra fall, utan att det finns flera nyckelord inblandade: CALL/DESCRIBE AS, SORRY/APOLOGIZE. En annan utväg är att förse det flertydiga ordet med disambiguerande kontext: INCREASE IN ACTIVITY, FEELINGS ETC kontrasterar mot INCREASE IN NUMBER OR AMOUNT, NAME OF A PERSON mot NAME OF A THING. Som visas av de givna exemplen är det hela tiden betydelseerna – inte själva orden/fraserna – som utgör den primära sorteringsgrunden i lexikonet; ord som *time*, *change*, *bad* och *more* förekommer därför i ett flertal olika nyckelbegrepp. På samma sätt, fast en nivå lägre, kan ett flertydigt ord hänföras till olika nyckelbegrepp; exempelvis tas adjektivet *mad* upp under ANGRY, CRAZY och MENTALLY ILL.

Till grund för grupperingen av individuella ordbetydelser under nyckelbegrepp i *Activator* ligger ett omfattande semantiskt klassificeringsarbete. Det handlar om en indelning av en betydande del av engelskans ordförråd i semantiska fält. En sådan sortering av vokabulär ger naturligtvis möjlighet, särskilt i jämförelse med en rent alfabetisk uppställning, att tydliggöra olika slags relationer – semantiska, grammatiska, stilistiska etc. – mellan orden inom samma semantiska fält, t.ex. mellan *track down*, *trace*, *locate* och *dig out* (under FIND), idealiskt även mellan närliggande semantiska fält. Ordförrådet får på detta sätt en klarare struktur, de individuella orden ses i ett större sammanhang, till gagn vid ordinläring.¹² En indelning av vokabulären på semantiska grunder är också i samklang med troliga principer för lagring och framtagning av ord i den mänskliga hjärnan, i vårt mentala lexikon. Aitchison (1987:173) beskriver processen på följande sätt, med en metafor hämtad från elektriciteten: "In the production of speech the current is normally initiated in the semantic component, where a semantic field will be aroused, then narrowed down..." Denna

---

words and phrases", "83,000 meanings of words and phrases"; *COBUILD* (1995): "75,000 references"; *CIDE* (1995): "100,000 words and phrases".

¹² Detta gäller särskilt högre nivåer; se Carter (1987:170f.). Jfr Thompson (1987:46).

beskrivning motsvarar i huvudsak det sätt varpå *Activator* är avsett att fungera, dvs. "from ideas to words".¹³

De 1052 nyckelbegreppen i *Activator* betecknas av Summers (s. F8) som "the core concepts of English", "the meanings at the heart of the English language". Dock gäller den viktiga begränsningen att lexikonet inte tar upp "'real world' items, some of which, of course, also belong to the core of English...so you will not find different types of transport, dogs, machinery or buildings here."¹⁴ En sådan avgränsning är inte självklar, även om det förmodligen är riktigt att, som Summers menar (s. F8), sådana konkreta ord och betydelser i regel inte bereder så stora svårigheter vid vokabulärinläring – åtminstone, kan man tillägga, så länge inlärarens förstaspråk och kultur stämmer någorlunda väl överens med engelskans indelning av den konkreta världen. Hursomhelst ger denna avgränsning en viss abstrakt karaktär åt *Activator*, jämfört med andra ordböcker. Lexikonet är ju inte heller avsett för nybörjare utan förutsätter en hel del kunskaper hos användaren.

Framför allt kräver *Activator* av sina användare att de redan behärskar det centrala ordförråd som det dryga tusentalet nyckelbegrepp uttrycks med. Detta är i sig ett modest krav, eftersom nyckelbegreppen är "well within...intermediate students' active vocabulary" (Meara, s. F16). Tanken bakom lexikonet uttrycks på följande sätt av Leech (s. F14): "The *Activator* takes students' *active* knowledge, the 1000 basic building blocks of the language, the Key Words, and helps to activate their *passive* knowledge of words and phrases and so to make a greater range of vocabulary available for their productive use." I många fall kan det dock, som redan påpekats, i stället handla om att lära sig nya uttryck inom ett semantiskt fält snarare än att aktivera ett passivt ordförråd. Att tro att ens "advanced students" i sitt receptiva ordförråd har tillgång till alla de ord och fraser som ges under de olika nyckelbegreppen i *Activator* är inte rimligt.

Sammanförandet av individuella ordbetydelser i "Key Words" betecknas av Summers (s. F8) som "[o]ne of the most important innovations in this book." Detta är svårt att förstå. Som redan betonats är den semantiska sorteringsgrunden i sig inte någon nyhet, möjligen det sätt på vilket den implementerats i *Activator*. I Rogets *Thesaurus* är hela

¹³ Aitchison (1987:193) menar att vårt mentala lexikon kan betraktas som "a workable compromise between the requirements of production and those of comprehension...Production begins with the semantics and syntax, so these are arranged to suit production. Recognition begins with phonology, so this is organized to suit recognition." Hon pekar också (s. 127) på en fonologisk lagringsprincip, vid sidan om en semantisk: "Words are possibly clumped together in groups, with those having a similar beginning, similar ending and similar rhythmic pattern clustered together." Här finns en beröringspunkt med konventionella lexikons alfabetiska uppställning av uppslagsorden.

¹⁴ För diskussion kring begreppet "core vocabulary", se Carter (1987:33f., 184:f.).

poängen den betydelsebaserade grupperingen av enskilda ord.¹⁵ Detsamma gäller synonymlexikon i allmänhet. Malmgren (1994:95) noterar den flytande gränsen mellan synonymordböcker i vid mening och "begreppsordböcker" som Roget, vilka i likhet med en svensk motsvarighet från 1930 "utgår...inte från ord utan från betydelser." I *Activator* pekar även Scholfield (s. F17) på förekomsten av tidigare "conceptually organized reference works", men menar att "such works often lack information about the meaning of the items listed or about exactly how and where to use them appropriately..." Omdömet stämmer om vissa synonymordböcker, särskilt sådana som, i likhet med Roget, främst riktar sig till infödda språkbrukare, t.ex. det mycket omfattande *Longman Synonym Dictionary* (1986). Detta lexikon ger vissertligen upplysningar om "usage level" ("Slang", "Informal" etc.) och "field" ("Chemistry" etc.), däremot ingen semantisk information som ledning vid val av enskilda ord; exempelvis förväntas den infödde språkbrukaren redan känna till betydelseskilnaderna mellan *catastrophe*, *disaster* och *calamity*.¹⁶

Beträffande synonymordböcker avsedda inte för infödda talare utan för språkinlärare är situationen en annan. Ett tvåspråkigt lexikon som *Engelska synonymboken* (Petti & Rende 1990) ger utförlig semantisk och annan information samt exempel till hjälp vid synonymval, t.ex. mellan *shade* och *shadow* (under uppslagsordet *Skugga*). Tvåspråkiga synonymordböcker av detta slag kan således, liksom *Activator*, sägas vara i hög grad produktionsinriktade. Detsamma gäller det enspråkiga *Longman Lexicon of Contemporary English* (1981), vilket i Rogets efterföljd är indelat i 14 semantiska huvudfält ("Life and Living Things", "Food, Drink, and Farming" etc.). Till skillnad från Roget ger emellertid *Longman Lexicon* semantiska, grammatiska och andra nödvändiga upplysningar, samt en mängd exempel, som vägledning för språkinläraren.¹⁷ Den information som ges om de individuella orden är av i stort sett samma typ som i produktionsinriktade "learners' dictionaries" (jfr ovan). Olikheten ligger främst i den semantiska sorteringsprincipen i *Longman Lexicon*. Här får man t.ex. reda på skillnaden mellan *shade* och *shadow* under huvudordet *darkness*, i sin tur underordnat det semantiska huvudfältet "Space and Time".

15 "...the words and phrases of the language are here classed, not according to their sound or orthography, but strictly according to their *signification*" (Inledningen till första upplagan 1852; Roget 1987:xviii).

16 Det finns dock synonymordböcker även för infödda språkbrukare som ger betydelseupplysningar som hjälp vid valet av synonym. Som exempel kan nämnas *The Penguin Modern Guide to Synonyms and Related Words* (1987), där bl.a. betydelserelationerna mellan just *catastrophe*, *disaster* och *calamity* utreds. Detta gör för övrigt även *Activator*, under nyckelbegreppet DISASTER.

17 För ytterligare diskussion kring likheter och skillnader mellan Rogets *Thesaurus* och *Longman Lexicon* (1981), se Jackson (1988:219f.).

Ovanstående resonemang har försökt visa att *Activator* inte kan anses vara det första lexikonet med en semantisk indelningsgrund, ej heller det första lexikonet av denna typ som ger sådan information (semantisk, grammatisk etc.) som behövs för att möjliggöra rätt ordval vid språkproduktion. I själva verket finns det tydliga beröringspunkter mellan *Activator* och tidigare semantiskt baserade lexikon. Detta "historiska" konstaterande är inte i sig någon värdering av *Activator*.

***Activator* som semantiskt nätverk**

Föregående avsnitt har behandlat själva idén att använda begrepp som lexikografisk sorteringsprincip. I detta avsnitt tänker jag diskutera vissa speciella aspekter av den semantiska klassificering som, på olika nivåer, ligger till grund för *Activator*. De olika nivåerna är: (1) den primära, överordnade indelningen av betydelser i nyckelbegrepp/semantiska fält (jfr ovan); (2) den sekundära, underordnade indelningen av varje nyckelbegrepp i de mindre betydelsekategorier där de enskilda orden återfinns.

En semantisk klassificering av ett ord- eller begreppsfföråd kan göras på många sätt, efter många semantiska dimensioner. Det finns ingen väletablerad princip till vägledning för en "korrekt" klassificering av den semantiska materien, vilket varje jämförelse mellan i övrigt likvärdiga lexikon vittnar om, t.ex. beträffande antal semantiska underavdelningar under samma uppslagsord eller kärnbetydelse. Den lexikografiska friheten eller variationsbredden kan härigenom bli besvärande stor.

I fråga om indelningen i nyckelbegrepp kan *Activator* betraktas som ett nätverk snarare än som ett försök till en strikt hierarkisk taxonomi. Summers (s. F10) talar om "a flat hierarchy of the 1000 or so Key Words." Scholfield (s. F18) karakteriserar den semantiska huvudklassificeringen på följande sätt: "The underlying model of how the concept groups...are themselves interconnected is not that of a hierarchy but a *network*." På denna punkt har följaktligen *Activator* mer gemensamt med konventionella synonymlexikon än med t.ex. Rogets *Thesaurus* och *Longman Lexicon* (1981), med endast sex respektive 14 semantiska huvudklasser. Detta innebär att de 1052 nyckelbegreppen i *Activator*, den översta semantiska nivån, är relativt "konkreta", särskilt i jämförelse med Rogets högsta nivå ("Abstract relations", "Space" etc.).¹⁸

¹⁸ Längre ner i hierarkin, under sina sex huvudklasser, har Roget 39 underavdelningar, som i sin tur – på en nivå ungefär motsvarande de 1052 nyckelbegreppen i *Activator* – omfattar c. 1000 underavdelningar. Rogets försök till semantisk klassificering var i hög grad påverkad av taxonomiska system inom botanik och zoologi, till en del även av John Wilkins välkända *An Essay Towards a Real Character and a Philosophical Language* från 1668 (Roget 1987:xxviii), ett försök att i tidens anda

Leech (s. F13) karakteriserar den semantiska klassificeringen i *Activator* – nyckelbegrepp och underkategorier – som "an illuminating conceptual map of the language". Hur har man då gått till väga vid valet av nyckelbegrepp och underkategorier? Till grund för den semantiska analysen har legat den stora korpus som lexikonet bygger på och som har givit en mängd exempel på ordbetydelser i autentiska kontexter. Summers (s. F8) hänvisar till "a computer-aided semantic analysis system with which we can formally distinguish between the meanings of similar words." Scholfield (s. F17) nämner att "the conceptual analysis was very much bottom-up beginning with the vocabulary items themselves", vilka sedan genomgått "rigorous conceptual analysis". Leech (s. F13) betonar även han att klassificeringen är "a result of years of practical work – sifting of words and their meanings..." Att den semantiska grupperingen i *Activator* ofta dikterats av praktiska snarare än teoretiska skäl säger sig självt; ett lexikon med pedagogiska syften kan inte på samma sätt som en teoretisk lexikonmodell styras av faktorer som explicititet, maximal systemintern konsekvens etc.

Ett för *Activator* karakteristiskt drag är den stora semantiska och grammatiska spännvidden hos varje nyckelbegrepp. Vi kan ta CHEAP som exempel. Under detta nyckelbegrepp rymms bl.a. följande individuella ord och uttryck, med definitioner och tillhörande exempel: *inexpensive, not cost much, low-cost, it won't break the bank, not bad, at rockbottom prices, get your money's worth, sale, haggle*. Visserligen representeras nyckelbegreppet CHEAP av ett adjektiv, men det fungerar snarast som ett slags grovt semantiskt särdrag. Själva nyckelbegreppet kommer på så sätt att fungera som en bred inkörsport till de ord och uttryck som delar detta semantiska särdrag, oavsett typ av grammatisk kategori. Idén i sig är intuitivt tilltalande och verkar också fungera i praktiken, mycket tack vare de högfrekventa ord som valts att representera de olika nyckelbegreppen.

I många fall, dock inte alltid, rymmer nyckelbegreppen även sina motsatser, vilka ju innebär en negering av det aktuella semantiska särdraget: under BRIGHT återfinns betydelsekategorin 'not bright', med ord som *pale* och *dim*; under HOPE finns också 'to stop hoping', med uttryck som *despair* och *lose heart*. På liknande sätt återfinns under nyckelbegreppet HOMOSEXUAL bl.a. orden *heterosexual* och *straight*, inordnade under betydelsekategorin 'not homosexual'. Slår man upp dessa ord i den löpande alfabetiska förteckningen över orden i *Activator* får man således, liksom för *gay*, en hänvisning till nyckelbegreppet HOMOSEXUAL.

---

konstruera ett universellt språk med naturvetenskapliga taxonomier i Aristoteles efterföljd som modell; se Slaughter (1982). – *Longman Lexikon* (1981) har på liknande sätt flera olika nivåer innan man kommer ner till de individuella orden.

Valet av nyckelbegrepp i *Activator* är inte alltid självklart eller styrt av någon tvingande semantisk logik. Nyckelordet HOMOSEXUAL kan åter tjäna som exempel. En given fråga är varför man valt detta begrepp i stället för det lika tänkbara HETEROSEXUAL. En annan fråga gäller förhållandet mellan det semantiskt begränsade HOMOSEXUAL och det betydelsemässigt vidare begreppet SEX/HAVE SEX WITH, vilket har inte mindre än 14 semantiska underavdelningar. En av dessa är 'the type of sexual attraction that someone feels, either to people of the same sex or to people of the opposite sex'. Denna semantiska underavdelning, som innehåller orden *sexuality* och *sexual orientation*, är i själva verket överordnad nyckelbegreppet HOMOSEXUAL. I sådana fall, beroende på den avsiktligt utplattade semantiska hierarkin, framgår således inte hyponymirelationen mellan orden; synonymi och antonymi, relationer på samma nivå, faller sig naturligare för det semantiska nätverket i *Activator*. Nu spelar detta förmodligen inte någon större roll för normalanvändaren av lexikonet. Begreppsindelningen i *Activator* är trots allt avsedd att tjäna praktiska snarare än teoretiska syften. Men i så fall borde man som användare kunna vänta sig rikligt med direkta hänvisningar mellan olika delar i det semantiska nätverket, dvs. mellan semantiskt närliggande nyckelbegrepp, som t.ex. SEX/HAVE SEX WITH och HOMOSEXUAL, eller mellan AGE, OLD/NOT YOUNG och YOUNG. Sådana hänvisningar saknas i *Activator*.¹⁹

Bristen på kontakt mellan olika nyckelbegrepp kan ibland bli besvärande eller förvirrande för användaren; nätverket blir otydligt. Detta gäller t.ex. BUT och ALTHOUGH. Det är långt ifrån självklart – eller kanske ens praktiskt – att se dessa som skilda nyckelbegrepp; skillnaden dem emellan är primärt syntaktisk. Att begreppen rent semantiskt är mer eller mindre identiska framgår såväl av de definitioner som ges i *Activator* under BUT respektive ALTHOUGH som av det faktum att själva ordet *although* även tas upp under BUT, liksom ordet *but* under ALTHOUGH (dock, något förvånande, endast som del av uttrycket *may be...but...*). Konjunktionen *though* ges också under båda nyckelbegreppen; även exemplen under BUT och ALTHOUGH är likartade. Det nära sambandet mellan dessa båda nyckelbegrepp markeras dock inte på något sätt i lexikonet. Någon särskilt tydlig bild av relationen mellan BUT och ALTHOUGH får användaren härigenom inte.

Den semantiska klassificeringen inom varje nyckelbegrepp kan på det hela taget beskrivas som ganska finmaskig, inte minst i jämförelse

¹⁹ Visserligen finns s.k. "access maps" för en del individuella ord, till hjälp vid sökandet efter rätt nyckelbegrepp, men de fyller en annan funktion. En sådan "access map" för ordet *sex* hänvisar till nyckelbegreppen SEX/HAVE SEX WITH, SEX/GENDER, SEXY, RUDE/OBSCENE, HOMOSEXUAL. Det nära sambandet – hyponymirelationen – mellan nyckelordet HOMOSEXUAL och betydelsekategorin 'type of sexual attraction' under SEX/HAVE SEX WITH framgår inte.

med de flesta andra lexikon. Många nyckelbegrepp har ett stort antal underavdelningar som i sin tur kan innehålla ett flertal individuella ord. Detta ökar onekligen lexikonets värde som ett instrument för "encoding". I regel, trots dess pragmatiska karaktär och därmed sammanhängande brist på teoretisk stringens beträffande exempelvis vilka semantiska faktorer betydelseanalysen är baserad på, förefaller den semantiska klassificeringen i underkategorier praktiskt användbar, dvs. tydlig för användaren.

Stundtals kan dock betydelsedistinktionerna bli i subtilaste laget. En principiellt viktig fråga gäller relationen mellan ett ords betydelse och dess användning i konkreta kontexter. Låt oss kort gå tillbaka till nyckelbegreppet BUT. Under BUT finns bl.a. följande betydelseskategorier: 'ways of introducing an opinion that is different from the opinion you have just given' (*'Gone with the Wind' was a great movie, but it was much too long*), 'ways of saying that although something is true of one person, thing etc it is not true of another' (*In the US it is normal for the police to carry guns, but not in Britain*), 'ways of saying that although one person, thing, or situation is similar to another, there is a particular difference' (*He looks just like Mick Jagger, but not as tall*). Frågan är om det är vare sig teoretiskt eller praktiskt motiverat med dessa delvis överlappande underavdelningar, som väl närmast är tänkta som en klassificering av de olika kontexter där bl.a. *but* förekommer. Enligt min mening är, i det här fallet, en sådan klassificering mer ägnad att förvirra än att klargöra. Ett mer ekonomiskt, mer upplysande sätt att förklara hur *but* och vissa andra uttryck används är att härleda de olika(?) användningarna från betydelsen, dvs. att utgå från vad ordet faktiskt betyder, vilket i det här fallet på ett tämligen förutsägbart sett leder till att det används i en mängd kontexter av varierande slag.²⁰ Att sedan dessa kontexter kan klassificeras på det sätt som sker i *Activator* är inget skäl till att så bör ske. I fallet BUT, liksom i en del andra (t.ex. PROBABLY och CERTAINLY/DEFINITELY), är det närmast fråga om ett slags diskursanalytisk "overkill", utan tydlig pedagogisk relevans.

Definitioner och exemplifiering

I ett lexikon inriktat mot produktion och avsett för icke-infödda språkanvändare spelar ordförklaringar tillsammans med exempel en extra viktig roll. Att välja rätt ord är omöjligt utan begripliga definitioner i kombination med illustrativa exempel. Därför är, som redan påpekats, konventionella enspråkiga synonymlexikon av mycket begränsat värde för språkinlärare, till skillnad från enspråkiga "learners'

²⁰ Jfr t.ex. behandlingen av *men* i *Svensk ordbok* (1986).

dictionaries" – trots att dessa inte utgår från betydelser eller begrepp utan från individuella ord på målspråket.

I *Activator* – liksom i *LDOCE* (1987) och *Longman Lexicon* (1981) – är samtliga definitioner formulerade "within the 2000-word Longman Defining Vocabulary to ensure that no difficult words impede the user's comprehension" (Summers, s. F10).²¹ Definitionerna är också i de flesta fall föredömligt enkla och – särskilt tillsammans med de givna exemplen – entydiga. I många fall är de till och med formulerade på ett enklare sätt än i *LDOCE*, trots bruk av samma definitionsvokabulär. I det sistnämnda lexikonet definieras *criticize* som 'to judge with disapproval', i *Activator* som 'to say what you think is wrong or bad about someone or something'. Som exemplet visar blir de mycket enkla definitioner som man har vinnlagt sig om i *Activator* i regel mångordigare och något diffusare än de i *LDOCE*, ett välkänt fenomen. En ytterligare skillnad mellan dessa två lexikon gäller själva definitionsformatet. I exemplet *criticize* uppfyller såväl *LDOCE* som *Activator* det traditionella kravet på syntaktisk utbytbarhet: definitionerna kan grammatiskt ersätta det definierade ordet i en sats.²² Detta är dock långt ifrån alltid fallet i *Activator*. Verbfrasen *be a critic of* definieras på följande sätt: 'if someone is a critic of the government, a person in authority etc or what they do, they regularly and publicly criticize them'; adjektivet *obvious* så här: 'something that is **obvious** can easily be noticed by anyone'. Här är det inte längre tal om syntaktisk utbytbarhet. I stället ser vi prov på ett tydligt inflytande från det omdiskuterade definitionsformat som introducerades i *COBUILD* (1987), dvs. att varje definition skall formuleras som en fullständig sats. *Activator* har emellertid valt en mindre dogmatisk strategi än *COBUILD*: syntaktisk utbytbarhet i vissa fall, fullständiga satser i andra, beroende på karaktären hos det ord eller den fras som skall definieras – en berättigad eklekticism, kan det tyckas.²³

Ett annat område där det råder delvis skilda meningar mellan *Activator* och *COBUILD* (1987, 1995) gäller exemplifiering. Även här kan *COBUILD* beskrivas som mer dogmatiskt än *Activator*. Detta framgår med all önskvärd tydlighet i John Sinclairs inledning till *COBUILD* (1987:xv), där alla slags "invented examples" döms ut till förmån för autentiska, korpusbaserade språkprov. I det likaledes korpusbaserade *Activator* är synen en annan. Så här säger Summers (s. F10): "The examples...are all strongly influenced by corpus evidence, but not all of them are taken directly from the corpora." Det förekommer även vad hon kallar "pedagogiska" exempel. Med en polemisk

²¹ Beträffande fördelar och nackdelar med en definitionsvokabulär, se Carter (1987:127f.); angående Longman Defining Vocabulary, jfr Ohlander (1993).

²² Jfr t.ex. *Svensk ordbok* (1986:XVI f.) och Jackson (1988:133).

²³ I inledningen till *COBUILD* (1995:xi) diskuterar John Sinclair denna "defining style". Hans slutsats är entydig: "...there is no apology for full sentence definitions – far from it."

udd säkerligen riktad mot det mer kompromisslösa *COBUILD* hänvisar Summers också till undersökningar som visat att såväl lärare som studenter uppskattar denna typ av exempel minst lika mycket som rent korpusbaserade. Personligen finner jag det lätt att sympatisera med Summers allmänna inställning. Autenticitet i exemplifiering kan inte automatiskt likställas med korpusbaserad; såväl påhittade som korpusbaserade exempel kan te sig lämpliga eller olämpliga, naturliga eller konstlade. För övrigt kan även konstlade exempel – avsiktligt eller oavsiktligt – fungera som ett slags "attention getter" och därmed också fastna lättare i minnet.²⁴

Rätt ord – inte bara en fråga om betydelse

För att kunna välja rätt ord i ett visst kommunikativt sammanhang är kunskap om ordets rent semantiska egenskaper en första förutsättning. Men det är inte alltid en tillräcklig förutsättning. I många fall krävs också explicit information av en art som särskilt enspråkiga "learners' dictionaries" i allt högre grad kommit att uppmärksamma: grammatisk, pragmatisk/textlingvistisk, sociolingvistisk/stilistisk – dessutom upplysningar om kollokationer. En ytterligare typ av information som kan vara av värde vid produktion gäller ordfrekvenser, t.ex. om det ord jag tänkt använda är mycket vanligt eller relativt ovanligt. Sådana upplysningar ges inte i *Activator* – däremot, intressant nog, i *COBUILD* (1995).

I fråga om grammatisk information har *Activator* strävat efter att nedbringa antalet grammatiska kodbeteckningar till ett relativt självförklarande minimum (C = countable, T = transitive etc.). Vid sidan av detta förlitar man sig på klartext ("not in progressive", t.ex. *know*; "only before noun", t.ex. *low-budget*) samt konstruktionsupplysningar av typen *disapprove of sb/sth*, *disapprove of sb doing sth*, ett slags varudeklaration för efterföljande exempel. Detta verkar vara en hanterlig, lättbegriplig och väl fungerande beskrivningsmetod, även om den inte är jämförbar med den "Extra Column" i *COBUILD* som systematiskt och förhållandevis detaljerat redovisar ordens grammatiska egenskaper.

I ett avseende kan man rikta invändningar mot den grammatiska klassificeringen. Förkortningen "adv phr" (adverb phrase) används på ett egendomligt sätt. Typiska prepositionsfraser som *in all probability* och *at all times* har fått etiketten "adv phr", medan en riktig adverbfras som *very probably* betecknas som enbart "adv". Inte nog med det. Även nominalfraser som *all the time* och *the whole time* betecknas som "adv phr". De strukturellt olika fraserna *at all times* och *all the time* klassificeras följaktligen på samma missvisande sätt. Förklaringen till

²⁴ För ytterligare diskussion om exempel, se Ohlander (1995:219f.).

denna terminologiska förvirring ligger förmodligen i att både prepositionsfraser och nominalfraser av typen *all the time* kan fungera som *adverbial* i en sats. En bidragande orsak är säkert också att engelsk grammatisk terminologi ibland handskas på ett ganska lättsinnigt sätt med skillnaderna mellan syntaktiska kategorier (ordklasser, fraser) och syntaktiska funktioner (satsdelar).²⁵

Det under senare år ökande intresset bland lingvister för pragmatik, textlingvistik och diskursanalys har avsatt tydliga spår i *Activator*, liksom i andra lexikon, t.ex. *LDOCE* (1987), *COBUILD* (1987, 1995) och *CIDE*. (1995).²⁶ Exempelvis ges under nyckelbegreppet YES ett antal användbara uttryck för 'ways of saying yes when someone asks for something or asks for permission to do something', vid sidan av *yes* bl.a. *ok/okay, certainly, go ahead, no problem, be my guest*. Under AND/ALSO inkluderas olika uttryck för 'ways of adding something new to what you have just said', som *what's more* och *incidentally*; under SUMMARIZE ges textlingvistiska markörer som *to sum up* och *to cut a long story short*.

Det pragmatiska/textlingvistiska områdets karaktär är sådan att det knappast går att kräva fullständig täckning. Dock saknas några mycket vanliga uttryck i *Activator*. Således ges inte *anyhow/anyway* som markör för byte av samtalsämne och andra besläktade funktioner. Satsinledande *well* finns inte med, ej heller det pragmatiska bruket av satsinledande *now* (*Now, what do you mean by that?*). Likaså saknas artighetsmarkören *please*. Dessa luckor är förvånande i ett lexikon inriktat mot produktion, inte minst i talat språk. Kanske pekar de på ett problem med den typ av rent semantiska nyckelbegrepp som används i *Activator*. Som komplement till dessa kunde man tänka sig en uppsättning pragmatiska/textlingvistiska nyckelbegrepp, som CHANGING THE SUBJECT eller POLITENESS MARKERS, där ord som *anyway* och *please* naturligt skulle falla på plats.

Att välja rätt ord i rätt sammanhang – att vara kommunikativt *appropriate* – handlar också i hög grad om sociolingvistisk medvetenhet och känslighet för olika register. Därför bör den i vid mening sociolingvistiska dimensionen få extra tyngd i ett produktionslexikon. Så är också fallet i *Activator*. Här finns det mesta man kan önska sig när det gäller upplysningar om skillnader mellan brittiskt och amerikanskt språkbruk, olika grader av formalitet, skriftspråk och talat språk. En särskild styrka hos lexikonet är den mängd vanliga informella uttryck av talspråksskäraktar som redovisas, säkerligen en återreflektion av den omfattande talspråkscorpus som *Activator* bl.a. är

²⁵ Ett ytterligare fall (under BUT) av tvivelaktig grammatisk klassificering gäller ordet *though* i exempel som *Dan's been very ill. He's getting better now though*. I denna användning är *though* ett lika tydligt adverb som t.ex. *however*, inte en konjunktion, som felaktigt anges.

²⁶ *COBUILD* (1995) ägnar mer systematisk uppmärksamhet än *COBUILD* (1987) åt den pragmatiska dimensionen, bl.a. med hjälp av ett särskilt "pragmatics' sign".

baserad på. Här kan bara ges en handfull exempel: de brittiska tack-samhetsmarkörerna *ta* och *cheers* (under THANK); *who cares?* och *not my problem* (DON'T CARE); *it's in the bag* (CERTAINLY/DEFINITELY); *any fool/any idiot* (EVERYONE); *it's anybody's guess* (DON'T KNOW); *crack up* och *gaga* (MENTALLY ILL); *be breathing down sb's neck* (FORCE SB TO DO STH); *can of worms* (PROBLEM); *wow* (IMPRESS). Men där finns också formella uttryck som *of sound mind* (under MENTALLY ILL) och *be otherwise engaged* (BUSY/NOT AVAILABLE).

Även det numera mycket vanliga bruket – särskilt i talspråket – av *hopefully* som attitydmarkör (*Hopefully we can find a way of solving this problem*) tas upp i *Activator* (under HOPE). Detta språkbruk är dock ännu inte allmänt accepterat. Information om detta och liknande fall kan vara av praktiskt intresse i ett produktionslexikon. Beträffande *hopefully* ges sådana upplysningar i både *LDOCE* (1987) och *CO-BUILD* (1987, 1995) – däremot ej i *Activator*.

Inte minst i fråga om sociolingvistiska faktorer framstår den semantiska sorteringsgrunden i *Activator* som mycket användbar. Ett samlat grepp på ord och uttryck inom samma betydelsefält, men med olika sociolingvistisk laddning, ger en flerdimensionell bild av det aktuella semantiska fältet, av givet värde vid ordinläring. Trots en medveten inriktning i *Activator* även mot det informella talade språket finns där dock en systematisk lucka, nämligen svärord och andra uttryck som kan uppfattas som stötande. Under nyckelbegreppet *SWEAR* finns bland andra uttryck även *four-letter word*, definierat och exemplifierat – dock inte med något "four-letter word", t.ex. det i olika sammanhang ack så vanliga *fuck*. Ej heller på det väntade stället, under nyckelbegreppet *SEX/HAVE SEX WITH*, dyker ordet upp. Under *LEAVE A PLACE* finner vi *piss off* ("impolite British expression"), däremot inte den något grövre synonymen *fuck off*. På samma sätt saknas *fuck up* 'make a mess of' under *FAIL*. Det kan nämnas att de aktuella uttrycken finns med i olika "learners' dictionaries", även i *LDOCE* (1987). Vadan då denna prydhet i *Activator*? Slumpmässig är den knappast. Den troligaste förklaringen är nog att efterstom lexikonet marknadsförs som "the world's first production dictionary", så vill man inte riskera anklagelser för att uppmuntra engelskstuderande världen över att producera obsceniteter; för övrigt har inte ens mer harmlösa kraftuttryck av typen *what the hell?* tagits med. Argumentet är dock tvivelaktigt, på flera grunder, inte minst därför att sociolingvistisk medvetenhet vid språkproduktion och ordval bygger på adekvat information även om ordförrådets mindre rumsrena medlemmar. Sådan information behövs för att kunna välja bort vissa uttryck i vissa sammanhang.

Att välja rätt ord innebär inte bara att välja ord med de för sammanhanget lämpligaste semantiska, grammatiska, pragmatiska och sociolingvistiska egenskaperna. Det är också i betydande grad en fråga

om att välja passande sällskap för ordet, att känna till dess kollokationer. Även inom detta område återspeglar *Activator* ett ökat intresse under senare år bland lingvister, språkpedagoger och lexikografer; "Students must learn how words combine or 'collocate' with each other" (*BBI* 1993:xix).²⁷ Att uppnå produktiv "native-speaker competence" inom denna komponent av språkförmågan tillhör troligen det som tar längst tid för inläraren och kräver mest exponering för det främmande språket. Inte minst kontrastiva faktorer kan bidra till detta. Man kan t.ex. kunna två individuella ord på ett främmande språk utan att veta att de inte normalt kombineras på samma sätt som de närmast motsvarande orden i ens förstaspråk. Ett exempel är de engelska orden *violent* och *debate*, motvarande svenskans *våldsam* och *debatt*. I svenskan går det utmärkt att säga *en våldsam debatt*, medan det motsvarande engelska uttrycket inte är *a violent debate* – ett icke helt ovanligt "svenskfel" som närmast ger associationer till handgripligheter – utan *a heated debate*. Att finna fler exempel av samma kontrastiva slag – inte bara mellan svenska och engelska – är inte svårt. Kollokationslexikon – inte bara idiomlexikon – med ett uttalat kontrastivt perspektiv borde kunna ha ett betydande pedagogiskt värde.

Som påpekas av Kjellmer (1994:xi) är information om kollokationer i äldre ordböcker begränsad och osystematisk; för regelrätta idiom har situationen varit delvis annorlunda. Såväl *Activator* som *LDOCE* (1987) *COBUILD* (1987, 1995) och *CIDE* (1995) visar att tillgång till stora, datoriserade korpusar radikalt ändrat förutsättningarna för en systematisk inventering av kollokationer. Förutom upplysningar om lexikografiskt väletablerade "grammatiska" kollokationer, som t.ex. "phrasal verbs", ger *Activator* också värdefull information om kollokationer av mer "lexikal" typ. Några exempel : *balanced report* (under FAIR), *blissfully happy* (HAPPY), *sweeping reforms* (BIG), *preemptive strike* (PREVENT), *narrowly escape* (JUST/ALMOST NOT), *punishing schedule* (DIFFICULT). Till detta skall läggas en mängd idiomatiska uttryck av skiftande slag, vilka ges som individuella uppslagsord under olika nyckelbegrepp, t.ex. *at the end of the day* (under BASIC), *a shot in the arm* (HELP), *get your act together* (ORGANIZE). Sammantaget framstår *Activator* som en pålitlig och inspirerande vägvisare i de engelska ordkombinationernas inte helt lättframkomliga terräng.

²⁷ Jfr Kjellmer (1994:x f.). Kollokationer, särskilt med språkpedagogiska och lexikografiska utgångspunkter, diskuteras även av Benson (1985), Carter (1987:46f.) och Jackson (1988:98f.).

Avslutande kommentarer

Till grund för ett lexikon som *Activator* ligger följande centrala lexikologiska fråga: Vad kan man när man "kan ett ord"? Mer specifikt uttryckt: Vilka slags kunskaper, medvetna eller omedvetna, krävs för att kunna välja rätt ord i ett främmande språk? *Activator* kan naturligtvis inte ge det definitiva svaret på dessa frågor. Men det kan ses som ett storskaligt, intressant och till väsentlig del lyckat försök att i praktisk handling besvara den lexikografiska följdfrågan: I vad mån, och hur, kan nödvändig och tillräcklig information om ord förmedlas i ett lexikon inriktat mot produktion i ett främmande språk?

Visserligen kan *Activator* knappast göra anspråk på att vara världens första produktionslexikon. Som jag försökt visa ger "learners' dictionaries" och en del synonymlexikon samma sorts "produktiva" upplysningar som i *Activator*. Men huvudpoängen med lexikonet, enligt min uppfattning, är att det inom sina pärmar på ett lättillgängligt sätt kan erbjuda sådan information som tidigare fått sökas i olika handböcker. På sätt och vis kan *Activator* därför betraktas som ett slags hybrid, en kombination av "learner's dictionary" och synonymlexikon/tesaurus.

Genom sin semantiska sorteringsgrund kan *Activator* ge användaren upplysningar såväl om betydelsen hos individuella ord och uttryck som om betydelserektionerna mellan orden inom samma semantiska fält. På så vis kan inläraren se kopplingar mellan dessa olika uttryck, så att de inte enbart uppfattas som individuella lexikala enheter utan även, på en överordnad nivå, som delar av ett sammanhållet semantiskt fält. *Activator* bör härigenom kunna motverka schablonbilden av ett språks vokabulär som en ostrukturerad samling ord utan inbördes sammanhang och därmed ge ordinlärningen mer struktur än som i regel är fallet. Samtidigt ger den semantiska grupperingen av ord i *Activator* samma rika möjligheter som i "learners' dictionaries" att redovisa enskilda ords grammatiska, sociolingvistiska och andra för produktion väsentliga egenskaper. Förutsättningen för detta är givetvis att man någorlunda lätt hittar fram till det ord man söker. Genom sin indirekta karaktär – via nyckelbegrepp till individuellt ord – tar sökprocessen i *Activator* något längre tid än i "direktalfabetiska" ordböcker. Å andra sidan gör den semantiska ordgrupperingen det betydligt mer meningsfullt och lustbetonat att, med eller utan något särskilt ärende, låta blicken svepa över något nyckelbegrepp.

En sak har *Activator* gemensamt med konventionella enspråkiga "learners' dictionaries" och synonymlexikon, nämligen frånvaron av ett kontrastivt perspektiv. Visserligen har man i *Activator* kunnat dra nytta av de insikter som Longman Learners' Corpus har givit beträffande "the problems shared by students from over 70 different countries" (Summers, s. F8). Men vid ordinlärning och ordval finns det också problem som *inte* är gemensamma för alla språkinlärare utan

betingade av det specifika mötet mellan t.ex. engelskan och svenskan eller något annat språk. Sådana lexikala kontraster går inte att effektivt komma åt i ett enspråkigt lexikon.²⁸

Är det rentav så att det idealiska produktionslexikonet skulle kunna visa sig vara ännu en hybridbildning, nämligen ett slags *tvåspråkig* variant av *Activator*? Teoretiskt sett är det en lockande tanke. Att realisera den i stor skala är en annan sak, om något en lexikografisk utmaning.

Litteratur

- Aitchison, Jean 1987: *Words in the Mind*. Oxford/New York: Blackwell.
- ALDCE 1963 = A.S. Hornby, E.V. Gatenby & H. Wakefield: *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Second ed. London: Oxford University Press.
- Atkins, Beryl T.: Monolingual and bilingual learner's dictionaries: a comparison. I: Ilson 1985, 15–24.
- BBI 1993 = Morton Benson, Evelyn Benson & Robert Ilson: *The BBI Combinatory Dictionary of English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Benson, Morton 1985: Collocations and idioms. I: Ilson 1985, 61–68.
- Carter, Ronald 1987: *Vocabulary*. London: Unwin Hyman.
- CIDE 1995 = *Cambridge International Dictionary of English*. Editor in chief: Paul Procter. Cambridge: Cambridge University Press.
- COBUILD 1987 = *Collins COBUILD English Language Dictionary*. First ed. Editor in chief: John Sinclair. London/Glasgow: Collins.
- COBUILD 1995 = *Collins COBUILD English Dictionary*. New ed. London: HarperCollins.
- Ilson, Robert (utg.) 1985: *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*. Oxford: Pergamon Press.
- Jackson, Howard 1988: *Words and Their Meaning*. London/New York: Longman.
- Kirkpatrick, Betty 1985: A lexicographical dilemma: monolingual dictionaries for the native speaker and for the learner. I: Ilson 1985, 7–13.
- Kjellmer, Göran 1994: *A Dictionary of English Collocations*. Oxford: Oxford University Press.
- Lamy, Marie-Noëlle 1985: Innovative practices in French monolingual learners' dictionaries as compared with their English counterparts. I: Ilson 1985, 25–34.

²⁸ Ett försök i den riktningen görs dock i *CIDE* (1995), som ger upplysningar om engelska "false friends" i förhållande till 14 olika språk, bl.a. danska, norska och svenska.

- LDOCE* 1987 = *Longman Dictionary of Contemporary English*. New ed. Editorial director: Della Summers. Longman.
- Longman Lexicon* 1981 = Tom McArthur: *Longman Lexicon of Contemporary English*. Longman.
- Longman Synonym Dictionary* 1986. Editor in chief: Laurence Ur-dang. Longman.
- Malmgren, Sven-Göran 1994. *Svensk lexikologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Ohlander, Sölve 1993: Words, words, words. Investigating an English defining vocabulary. I: Martin Gellerstam (utg.), *Studies in Lexicology 1*. University of Göteborg, Faculty of Arts.
- Ohlander, Sölve 1995: "A wise man controls his passions." Of men and women, morals and mentality in four hundred years of English grammar examples. I: Gunnel Melchers & Beatrice Warren (utg.): *Studies in Anglistics*. Stockholm Studies in English LXXXV. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 217–236.
- The Penguin Modern Guide to Synonyms and Related Words* 1987. Edited by S. I. Hayakawa. Revised by P. J. Fletcher. Penguin.
- Petti, Vincent & Rende, Claes-Göran 1990: *Engelska synonymboken*. Andra uppl. Esselte.
- Roget 1987 = *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*. New edition prepared by Betty Kirkpatrick. Longman.
- Slaughter, Mary M. 1982: *Universal Languages and Scientific Taxonomy in the Seventeenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensk ordbok* 1986. Stockholm: Esselte.
- Thompson, Irene 1987: Memory in language learning. I: Anita Wenden & Joan Rubin (utg.): *Learner Strategies in Language Learning*. New York/London: Prentice Hall, 43–56.